

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA NISHATI NA MADINI

**TAARIFA KUHUSU UTEKELEZAJI WA MAJUKUMU YA WIZARA YA MADINI
(FUNGU 100) KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 PAMOJA NA MAONI
YA KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA
MWAKA WA FEDHA 2025/2026**

*[Inatolewa chini ya Kanuni ya 118(9) ya Kanuni za Kudumu
za Bunge, Toleo la Februari 2023]*

DODOMA

2 MEI, 2025

YALIYOMO	i
ORODHA YA KIELELEZO	ii
ORODHA YA VIFUPISHO	iii
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
2.0 UCHAMBUZI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI PAMOJA NA MAONI, USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025.....	3
2.1 Ukaguzi Kuhusu Miradi Iliyotengewa Fedha Katika Mwaka wa Fedha 2024/2025	3
2.1.1 Mradi wa Kuzalisha Mkaa Mbadala wa Kupikia (Rafiki Briquettes) Kiwira, (Mradi Na. 1119) wilaya ya Ileje, mkoa wa Songwe.....	4
2.1.2 Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha Mfano (Demonstration Centre) kwa Wachimbaji Wadogo cha Itumbi, (Mradi Na. 1119) katika wilaya ya Chunya, Mbeya	7
2.1.3 Ujenzi wa jengo la Wizara ya Madini (Mradi Na. 6389), Mtumba, Dodoma.	9
2.2 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Vipaumbele vya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.....	11
2.3 Uchambuzi Kuhusu Ukusanyaji wa Maduhuli hadi kufikia Mwezi Februari, 2025	15
2.4 Uchambuzi kuhusu upatikanaji wa fedha hadi kufikia mwezi Februari, 2025	18
2.5 Uchambuzi kuhusu Utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kwa mwaka wa fedha 2024/2025.....	20
SEHEMU YA TATU	23
3.0 UCHAMBUZI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA WIZARA YA MADINI (FUNGU 100) KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026	23
3.1 Malengo ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.....	23
3.2 Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026	25
3.3 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.....	27
3.4 Uchambuzi wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa.....	30
SEHEMU YA NNE	32
4.0 MAONI, USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI	32
4.1 MAONI YA JUMLA	32
4.2 MAONI MAHSUSI.....	33
4.2.1 SHIRIKA LA MADINI LA TAIFA (STAMICO).....	33
4.2.2 TUME YA MADINI	34
4.2.3 TAASISI YA JIOLOJIA NCHINI (GST).....	36
4.2.4 KITUO CHA JEMOLOJIA TANZANIA (TGC)	37
SEHEMU YA TANO.....	39
5.0 HITIMISHO.....	39
5.1 Shukrani.....	39
5.2 Hoja	41

ORODHA YA KIELELEZO

Kielelezo Na. 1: Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2025.....	16
Kielelezo Na. 2: Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2025.....	17
Kielelezo Na. 3: Upatikanaji wa fedha kufikia Februari, 2025	19
Kielelezo Na. 4: Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.....	25
Kielelezo Na. 5: Ulinganisho wa Maduhuli kati ya Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026.....	27
Kielelezo Na. 6: Mchanganuo wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.....	28
Kielelezo Na. 7: Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026.....	30
Kielelezo Na. 8: Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa kwa Mwaka 2024/2025 na 2025/2026.....	31

ORODHA YA VIFUPISHO

CAG	Controller and Auditor General
CCM	Chama Cha Mapinduzi
CCTV	Closed Circuit Television
CIP	Carbon in Pulp
GST	Geological Survey of Tanzania
NHC	National Housing Corporation
NeST	National e-Procurement System of Tanzania
OC	Other Charges
PE	Personal Emoluments
STAMICO	State Mining Corporation
TAMISEMI	Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
TANESCO	Tanzania Electric Supply Company Limited
TANePS	Tanzania e-Procurement System
TBA	Tanzania Building Agency
TGC	Tanzania Geological Centre
VAT	Value Added Tax
TSF	Tailings Storage Facility
TOR	Terms of Reference

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, awali ya yote napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kuturuzuku uhai na afya njema na kutuwezesha Wajumbe wa Kamati ya Nishati na Madini kuendelea kutekeleza majukumu yetu kwa maslahi ya nchi kwa kutoa ushauri kwa Wizara ya Madini na Serikali kwa ujumla.

Kwa kuzingatia masharti ya **Kanuni ya 118 (9)** ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023¹, naomba kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu, Taarifa ya Kamati kuhusu utekelezaji wa majukumu ya Wizara ya Madini (**Fungu 100**) kwa mwaka wa fedha 2024/2025 pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kuhusu makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara hii kwa mwaka wa fedha 2025/2026.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa utekelezaji wa bajeti ya mwaka wa fedha 2024/2025 na maoni ya kamati kuhusu bajeti ya mwaka 2025/2026 unatokana na majukumu ya msingi iliyopewa Kamati kwa mujibu wa kanuni ya 117(2) ikisomwa kwa pamoja na kifungu cha 7(1)(a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023².

¹ Baada ya Waziri kuwasilisha Hotuba ya Bajeti kwa mujibu wa fasili (1), Mwenyekiti wa Kamati iliyopitia Makadirio husika na Msemaji wa Kambi Rasmi ya Walio Wachache Bungeni watatoa maoni yao kwa muda usiozidi dakika thelathini kila mmoja

² 7.-(1) Majukumu ya Kamati ya Kudumu ya Bunge za kisekta yatakuwa yafuatayo:- (a) kushughulikia bajeti ya Wizara inazosisimamia;

Mheshimiwa Spika, ili kukidhi masharti yaliyokusudiwa, muundo wa taarifa hii umezingatia masharti ya Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, na imegawanyika katika sehemu zifuatazo: -

- (a) Sehemu ya Kwanza ambayo inahusu utangulizi na inaeleza msingi na muundo wa taarifa;
- (b) Sehemu ya Pili inahusu uchambuzi wa utekelezaji wa bajeti pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- (c) Sehemu ya Tatu inahusu uchambuzi wa makadirio ya mapato na matumizi kwa mwaka wa fedha 2025/2026;
- (d) Sehemu ya Nne inahusu maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kwa Wizara na Serikali kwa ujumla; na
- (e) Sehemu ya Tano ambayo ni hitimisho ikijumuisha shukrani.

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI PAMOJA NA MAONI, USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati kuhusu utekelezaji wa bajeti na majukumu ya Wizara ya Madini **(Fungu 100)** kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ulijikita katika maeneo makuu matano (5) kama ifuatavyo: -

- (a) Ukaguzi kuhusu miradi iliyotengewa fedha katika mwaka wa fedha 2024/2025;
- (b) Uchambuzi kuhusu utekelezaji wa vipaumbele vya Wizara kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- (c) Uchambuzi kuhusu ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025;
- (d) Uchambuzi kuhusu upatikanaji wa fedha hadi kufikia mwezi Februari, 2025; na
- (e) Uchambuzi kuhusu utekelezaji wa maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati.

2.1 Ukaguzi Kuhusu Miradi Iliyotengewa Fedha Katika Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023³, Kamati

³ 117.-(1) Baada ya kuwasilishwa kwa mapendekezo ya mpango na kiwango cha ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha unaofuata kwa Wabunge, Kamati za Bunge za kisekta zitatembelea na kukagua utekelezaji wa miradi iliyotengewa fedha kwa mwaka wa fedha unaoisha, kwa siku zisizozidi saba.

ilifanya ziara ya ukaguzi wa baadhi ya miradi inayotekelezwa na Wizara ya Madini. Ziara hiyo ilifanyika tarehe 13, 14 na 20 Machi, 2025 katika mkoa wa Songwe, Mbeya na Dodoma mtawalia ambapo Kamati ilitembelea na kukagua miradi ifuatayo: -

2.1.1 Mradi wa Kuzalisha Mkaa Mbadala wa Kupikia (Rafiki Briquettes) Kiwira, (Mradi Na. 1119) wilaya ya Ileje, mkoa wa Songwe.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu ni mojawapo ya kazi zinazotekelezwa na Shirika la Madini la Taifa (STAMICO) kwa lengo la kujiendesha kibiashara kwa kutumia rasilimali madini. Aidha, uzalishaji wa mkaa huu unalenga kuongeza wigo wa matumizi ya makaa ya mawe yanayopatikana katika mgodi wa makaa ya mawe uliopo Kiwira na kuchangia kupunguza matumizi ya kuni na mkaa unaotokana na kukatwa kwa miti.

Vilevile, utekelezaji wa mradi huo unaongeza uhakika katika upatikanaji wa nishati safi kwa urahisi na kwa bei rahisi. Kwa kufanya hivyo, mradi huu utachangia katika kuliwezesha taifa kufikia malengo ya watanzania zaidi ya **asilimia 80** kutumia nishati safi ya kupikia ifikapo mwaka 2034 kwa mujibu wa mkakati wa nishati safi nchini.

Mheshimwa Spika, uzalishaji wa mkaa mbadala (*rafiki briquettes*) ulianza kwa majaribio (pilot project) katika eneo la *TIRDO* lililopo jijini Dar es Salaam kupitia kiwanda kidogo chenye uwezo wa kuzalisha tani 2 za mkaa huo kwa saa.

Mafanikio yaliyopatikana yaliwezesha kuanza majaribio ya mtambo mkubwa wenye uwezo wa kuzalisha tani 20 kwa saa, na bidhaa za mitambo yote zilipata cheti cha ubora kutoka Shirika la Viwango Tanzania (TBS) mwaka 2021. Kwa sasa Shirika linamiliki mitambo miwili mikubwa yenye uwezo wa kuzalisha tani 20 kwa saa katika eneo la Kisarawe Pwani, na Kiwira, Songwe. Kamati ilielezwa kuwa, kwa sasa Serikali iko katika hatua za kusimika mitambo ya aina hiyo katika mkoa wa Dodoma na Tabora.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifahamishwa kuwa, kumekuwa na mweitikio wa watumiaji wa mkaa huu, ambapo hadi sasa taasisi kumi (10) zikiwemo shule za Sekondari za binafsi na Serikali na jeshi la Magereza zinatumia mkaa huu. Aidha, STAMICO ina mawakala katika mikoa 27 ya Tanzania kwa ajili ya kusambaza mkaa huo kwa wananchi wa mikoa hiyo.

Mheshimiwa Spika, gharama za ujenzi wa mradi wa mkaa mbadala (*rafiki briquettes*) Kiwira ni **shilingi 1,972,873,023** ambazo zinajumuisha **shilingi 1,245,613,035** za ununuzi wa mtambo na **shilingi 727,259,988** za ujenzi wa miundombinu. Aidha, pamoja na uzalishaji unaoendelea, STAMICO inafanya utafiti kwa lengo la kuendelea kuboresha ubora wa mkaa na usalama kwa watumiaji.

Kamati ilipohoji kuhusu mapato ambayo STAMICO itayapata kutokana na uzalishaji wa mkaa, ilielezwa kwamba mradi

unatarajia kuliingizia shirika kiasi cha **shilingi 4,992,000,000** kwa mwaka kutokana na kuuzwa kwa mkaa huo, hii ikiwa ni kwa mujibu wa mpango wa biashara wa mradi.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umeendelea kuonesha kuwa bado wananchi wengi hawana ufahamu kuhusu manufaa ya kutumia mkaa huo, na vilevile bado wengine wanakumbukumbu za mkaa huo kutokuwaka kwa urahisi ikilinganishwa na mkaa wa miti na kuni, tofauti hali halisi ilivyo kwa sasa ambapo maboresho yamefanyika na mkaa huo unawaka kwa urahisi. Vilevile Kamati imeendelea kubaini kuwa, hali ya upatikanaji wa mkaa huo katika maeneo mengi nchini iko chini hususani maeneo ya vijijini, na hivyo wananchi kutokupata muamko wa kuanza kutumia mkaa huo.

Vilevile uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba ujenzi wa mradi huo umechukua muda mrefu kukamilika. Hata hivyo, Serikali ilieleza kwamba mradi huu ulichelewa kukamilika na kuanza uzalishaji kadiri ilivyokusudiwa kutokana na changamoto ya mvua kubwa katika eneo la mradi, ambayo ilichelewesha usimikaji wa mtambo. **Ni ushauri wa Kamati kwamba, juhudi zaidi zinapaswa kufanyika ili kuboresha zaidi mkaa huu na kuondoa malalamiko kutoka kwa watumiaji yanayohusu uwakaji na upatikanaji wake.**

2.1.2 Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha Mfano (Demonstration Centre) kwa Wachimbaji Wadogo cha Itumbi, (Mradi Na. 1119) katika wilaya ya Chunya, Mbeya

Mheshimiwa Spika, kituo hiki ni mojawapo ya kazi za Shirika la STAMICO zinazolenga kuendeleza wachimbaji wadogo katika sekta ya madini nchini. Aidha, kituo kinatumiwa na STAMICO kutekeleza lengo hilo kwa kutoa elimu kuhusu utafutaji madini, teknolojia salama, rahisi na endelevu katika uchimbaji na uchenjuaji wa madini. Vilevile kituo kinatumika kutoa huduma ya uchenjuaji, huduma za maabara, usambazaji kemikali na baruti.

Kituo hiki cha itumbi kilizinduliwa mwezi Oktoba, 2020, ni miongoni mwa vituo vinavyosimamiwa na kutumiwa na STAMICO katika kutoa ushauri na mafunzo ya vitendo kwa wachimbaji wadogo. Vituo vingine ni Katente, kilichopo wilaya ya Bukombe na Lwamgasa kilichopo wilaya ya Geita ambavyo vilizinduliwa mwezi Aprili, 2020.

Mheshimiwa Spika, gharama za ujenzi wa kituo cha Itumbi-Mbeya ni **shilingi 1,084,273,748**. Tangu kuanzishwa kwa kituo hiki, kimetumika kutoa huduma za uchenjuaji kwa wachimbaji wadogo ishirini na nne (24), ambapo kiasi cha mbali za dhahabu **tani 1.5** kilipokelewa kwa ajili ya uchakataji kwa njia ya mitambo mikubwa (*Carbon In Pulp-CIP*) na kuzalisha **gramu 9,871.70** za dhahabu zenye thamani ya **shilingi bilioni 1.67**. Aidha, kupitia mtambo wa uchenjuaji umewezesha kituo

kuchoma **awamu 40** za kaboni yenye dhahabu (*loaded carbón*) na kuzalisha **gramu 10,254.10** za dhahabu zenye thamani ya **shilingi bilioni 1.67**. Njia zote hizo zimewezesha dhahabu iliyochenjuliwa kuwa **gramu 20,125.80** yenye thamani ya **shilingi bilioni 3.27**

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Julai 2023 hadi Januari, 2025 kituo kimetoa mafunzo ya vitendo kwa wachimbaji wadogo 350, sambamba na watumishi wa kituo kuwatembelea wachimbaji wadogo 24 katika maeneo yao ya uchimbaji na kuwapatia ushauri na elimu kuhusu namna bora ya kuendesha shughuli za uchimbaji na uchenjuaji.

Mheshimiwa Spika, miongoni mwa mafanikio ya ujenzi wa kituo hiki ni kujengwa kwa mitambo ya kuchenjua dhahabu kwa njia ya mitambo mkubwa (**CIP**) inayomilikiwa na kuendeshwa na wachimbaji wadogo wawili ambao ni *Finta Processing Plant* na *Lisa Resources Company Limited* kwa kuiga teknolojia na miundombinu ya mitambo kutoka katika kituo cha Itumbi.

Kwa kuzingatia hali ya mazingira ambayo Kamati iliiona wakati wa ukaguzi wa mradi huu, Wizara iongeze juhudi katika kuhakikisha mazingira ya uendeshaji wa mtambo wa kuchenjua dhahabu kwa njia ya mitambo mikubwa (CIP) hususani usimamizi wa bwawa la tope sumu (TSF) yanaboreshwa kwa haraka na kuwa mfano wa kuigwa kwa

wachimbaji wadogo na kulinda afya za wananchi wanaozunguka mradi huo.

2.1.3 Ujenzi wa jengo la Wizara ya Madini (Mradi Na. 6389), Mtumba, Dodoma.

Mheshimiwa Spika, mradi huu unahusu ujenzi wa jengo la ghorofa Tano (5) na eneo la chini (underground floor) kwa ajili ya ofisi za Wizara ya Madini na unatekelezwa katika mji wa Serikali Mtumba, Dodoma. Gharama za mradi ni **shilingi bilioni 24.56** ambapo kati ya fedha hizo **shilingi bilioni 1.71** ni kwa ajili ya mshauri elekezi wa mradi TBA na **shilingi bilioni 22.85** ni kwa ajili ya Mkandarasi wa ujenzi NHC.

Kamati ilipotembelea mradi huu tarehe 20 Machi, 2025, utekelezaji wake ulikuwa umefikia **asilimia 92**, ambapo ujenzi wa jengo (super structure) ulikuwa umekamilika kwa asilimia miamoja (100%). Aidha, hadi tarehe 20 Machi, 2025, kiasi cha **shilingi bilioni 19.1** sawa na **asilimia 77.74** ya gharama ya mradi kilikuwa kimelipwa na Serikali kwa wakandarasi ambapo, mshauri elekezi alikuwa amelipwa **shilingi bilioni 1.34** na mkandarasi wa ujenzi **shilingi bilioni 17.76**.

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu ulianza mwezi Oktoba, 2021 na ulipaswa kukamilika mwezi Aprili, 2023. Hata hivyo, mradi umechelewa kutokana na sababu mbalimbali ikiwa ni pamoja na uhaba wa fedha za kigeni (dola za

marekani) uliochelewesha kupatikana kwa malighafi za ujenzi kutoka nje ya nchi na mabadiliko ya mfumo ya usalama wa moto, hali iliyoikumba miradi ya Wizara zote zinazojenga majengo katika mji wa Serikali Mtumba. Aidha, mabadiliko hayo ya mfumo huo yameongeza gharama ya mradi kwa kiasi cha **shilingi bilioni 1.61**, ambapo hadi wakaati wa ukaguzi, Wizara ilikuwa imewasilisha maombi ya malipo hayo Wizara ya fedha (hazina).

Licha ya utekelezaji wa ujenzi huo kuchelewa, Kamati ilihakikishiwa kuwa jengo hilo litakamilika na kuanza kutumika mwishoni mwa mwezi Aprili, 2025 kwa kuwa vifaa vyote vilivyohitajika vilikuwepo na kazi zilizokuwa zikiendelea ni za umaliziaji.

Mheshimiwa Spika, ingawa ujenzi wa jengo ulikuwa haujakamilika wakati Kamati ilipofanya ziara ya ukaguzi, hali ya utekelezaji wa mradi huu ilionekana kuridhisha kwa kuwa kazi zilizokuwa zimebakia zilikuwa ni za umaliziaji, na hivyo kuashiria kuwa jengo linaweza kuwa tayari kwa ajili ya matumizi katika muda mfupi ujao. **Ni ushauri wa Kamati kuwa, Serikali ihakikishe inatoa fedha zilizobaki ili kuwezesha kukamilishwa kwa kiasi kidogo cha ujenzi kilichobakia mapema na kuwezesha jengo hilo kuanza kutumika katika muda uliopangwa.**

2.2 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Vipaumbele vya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Madini imepewa dhamana ya kuendeleza Sekta ya Madini nchini kwa kuandaa mifumo madhubuti ya kusimamia ufuatiliaji, uchimbaji, uongezaji thamani na biashara ya madini ili kuongeza mchango wa Sekta ya Madini kwenye Pato la Taifa.

Katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ya Madini ilipanga kutekeleza vipaumbele sita (6) ambavyo ni: -

- (i) Kuimarisha ukusanyaji wa maduhuli na kuongeza mchango wa Sekta ya Madini kwenye Pato la Taifa;
- (ii) Kuendeleza madini muhimu na madini mkakati;
Kuwaendeleza wachimbaji wadogo na kuwasogezea huduma za ugani;
- (iii) Kuendelea kufanya utafiti wa kina wa jiofizikia kwa njia ya kurusha ndege (high resolution airborne geophysical survey);
- (iv) Kuhamasisha uwekezaji, uanzishwaji wa minada, maonesho ya madini ya vito na uongezaji thamani madini; na
- (v) Kuzijengea uwezo taasisi zilizo chini ya Wizara ili ziweze kutekeleza majukumu yao kwa ufanisi na tija zaidi.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa utekelezaji wa vipaumbele hivi na kubaini kuwa unaridhisha. Kutokana na

juhudi za Serikali kuimarisha ukusanyaji wa maduhuli na kuongeza mchango wa sekta ya madini kwenye pato la Taifa; ukuaji wa sekta ya madini na mchango wake kwenye pato la Taifa umeendelea kuongezeka. Kwa mfano, ukuaji wa sekta ya madini ulifikia wastani wa **asilimia 11.3** katika mwaka 2023 ikilinganishwa na ukuaji wa **asilimia 10.9** mwaka 2022.

Mheshimiwa Spika, sekta ya madini imeendelea kufanya vizuri na kuwa mojawapo ya tegemewa katika kuongeza ukuaji wa uchumi nchini. Taarifa iliyotolewa na Serikali mwaka 2025 imeonesha kuwa mchango wa sekta ya madini kwenye pato la taifa (GDP) uliongezeka kutoka **asilimia 9.0** mwaka 2023 hadi kufikia **asilimia 10.1** mwaka 2024, kiwango ambacho kimefikwa kwa haraka zaidi ikilinganishwa na malengo ya Wizara ambayo ilipanga kufikia kiasi hicho mwaka 2025, ambapo matokeo ya ongezeko hilo yangeonekana na kutolewa taarifa mwaka 2026.

Mheshimiwa Spika, hatua hii ni mafanikio makubwa ambayo yametokana na maono ya viongozi wakuu wa Kitaifa kisha kutafsiriwa na kutekelezwa kwa ufanisi na Wizara ya Madini na taasisi zake. **Kwa namna ya kipekee, Kamati inampongeza Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa maono yake katika sekta ya Madini na kuiwezesha Wizara kwa kuiongezea vitendea kazi vya kutosha ikiwemo magari ya maafisa madini wakazi wa**

mikoa (RMOs), ununuzi wa mitambo ya uchorongaji (drilling rigs) na kuajiri watumishi wa Wizara na taasisi zilizochini ya Wizara ya Madini, jambo lililochochea kuongezeka kwa mchango wa sekta ya madini katika pato la Taifa.

Vilevile, udhibiti katika ulinzi wa rasilimali madini ambao umetokelezwa na Wizara kwa lengo la kukabiliana na utoroshwaji wa madini uliwezesha kukamatwa kwa madini mbalimbali katika mikoa ya Dar es Salaam, Songwe, Mbeya, Kahama, Geita, Arusha, Morogoro, Kilimanjaro na Lindi yenye jumla ya thamani ya **shilingi Billioni 16.1** katika kipindi cha kuanzia mwezi Julai, 2024 hadi Februari, 2025.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba thamani ya madini yaliyokamatwa imeongezeka kwa takribani **shilingi Bilioni 13.7** sawa na **asilimia 565.79**, kiwango ambacho ni kikubwa ikilinganishwa na mwaka uliopita. Tathmini ya Kamati imeonesha kuwa, hali hiyo huenda imechangiwa na Serikali kuongeza udhibiti na ulinzi wa madini uliotokana na uwezesaji wa vitendea kazi katika ofisi za maafisa madini wakazi wa mikoa hiyo, ama imetokana na ongezeko la watu wanaojihusisha na utoroshaji wa madini, na hivyo kuongeza kiwango cha utoroshaji ambacho kimedhibitiwa.

Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua hiyo hususani hatua ya kudhibiti na kuongeza makusanyo yanayotokana na vitendo vya utoroshaji wa madini kwa kutaifisha madini yaliyokuwa

katika hatua mbalimbali za kutoroshwa. Aidha, ni ushauri wa Kamati kwamba, Wizara iendelee jitihada hizi kwa kuhakikisha vitendo vya utoroshaji wa madini ambayo ni rasilimali inayopaswa kuwanufaisha wataanzania wote vinakomeshwa kikamilifu.

Mheshimiwa Spika, kuhusu kipaumbele cha kuwaendeleza na kusogeza huduma za ugani kwa wachimbaji wadogo, Serikali imeendelea kuwaelimisha wananchi kuhusu ushiriki wao katika shughuli za madini ikiwa ni mojawapo ya mikakati ya kuendeleza shughuli za wachimbaji wadogo. Katika kutekeleza kipaumbele hicho, mwaka 2024/2025 Serikali imeiwezesha STAMICO kununua jumla ya mitambo kumi na mitano (15) ya uchorongaji (drilling rigs) kwa lengo la kuwasaidia wachimbaji wadogo. Mitambo hiyo imesambazwa katika maeneo mbalimbali nchini yenye wachimbaji wadogo. **Kamati inapenda kumpongeza na kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuwezesha fedha za ununuzi wa mitambo katika kuhakikisha wananchi wanafidika na rasilimali madini zilizopo kwenye maeneo yao, na kuinua uchumi wa mwananchi mmoja mmoja na nchi kwa ujumla.**

Aidha, ni ushauri wa Kamati kwamba, Serikali iendelee kusaidia wachimbaji wadogo nchini kwa kuwafikishia shughuli za ugani, teknolojia na vifaa vya uchimbaji kwa kuwa maeneo

yaliyofikiwa na mitambo hii bado ni machache ikilinganishwa na maeneo ya wachimbaji wadogo nchini. Kwa kufanya hivyo, kutawawezesha wachimbaji wadogo kuongeza mchango wao kwenye sekta ya madini kutoka asilimia 40 ya sasa na kuwa asilimia kubwa zaidi.

2.3 Uchambuzi Kuhusu Ukusanyaji wa Maduhuli hadi kufikia Mwezi Februari, 2025

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ya Madini (Fungu 100) ilipangiwa kukusanya maduhuli yenye thamani ya **Shilingi 1,164,850,027,000.00** kutoka vyanzo vyake mbalimbali. Kati ya kiasi hicho cha fedha, **Shilingi Trilioni Moja (Tsh 1,000,000,000,000)** kilipangwa kukusanywa na kuwasilishwa Hazina na **Shilingi Bilioni Miamoja Sitini na Nne Pointi Tisa (Tsh 164,850,027,000)** zilipangwa kukusanywa na kutumiwa na taasisi zilizo chini ya Wizara.

Hadi kufikia mwezi Februari, 2025 fedha zilizokusanywa kutoka katika vyanzo mbalimbali na kuwasilishwa Hazina zilikuwa ni **Shilingi 690,763,401,639.07**, sawa na **asilimia 69.08**, ambayo ni zaidi ya wastani wa lengo la kufikia **asilimia 66.6** katika kipindi rejewa, kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 1**.

Kielelezo Na. 1: Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2025

UKUSANYAJI WA MADUHULI KUFIKIA FEBRUARI, 2025			
CHANZO	KIASI KILICHODHINISHWA 2024/2025	KIASI CHA KILICHOKUSANYWA	ASILIMIA
Marejesho ya fedha za Serikali	2,000,000.00	0.00	0.00
Ada ya Mwaka ya Leseni	52,026,219,385.00	39,780,877,424.14	76.46
Ada ya Ukaguzi	132,188,827,214.00	99,767,699,462.42	75.47
Ada za kijiolojia	49,026,747,535.00	9,485,878,306.22	19.35
Mrabaha	764,019,608,953.00	538,222,685,800.55	70.45
Adhabu na Faini za Malimbikizo ya Ada	2,086,596,913.00	3,221,129,824.13	154.37
Malipo ya huduma za Maabara	650,000,000.00	285,130,821.62	43.87
JUMLA	1,000,000,000,000.00	690,763,401,639.08	69.08

Chanzo: Taarifa ya utekelezaji ya Wizara na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati inapongeza hatua ya makusanyo kuzidi wastani wa **asilimia 66.6** hadi mwezi Februari 2025. Hali hii imechangiwa na baadhi ya makusanyo ambayo katika kipindi hicho yalivuka lengo kwa kiwango kikubwa. Mfano ni adhabu na faini za malimbikizo mbalimbali. **Aidha, eneo la ada za kijiolojia halikufanya vizuri kwani lilikusanya asilimia 19.35 tu ya lengo, hivyo juhudi zaidi zinahitajika ili kurekebisha hali hiyo.**

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa makusanyo ya **Shilingi 164,850,027,000.00** ambayo yalipangwa kukusanywa na kutumiwa na taasisi, hadi mwezi Februari, 2025 ni kiasi cha **Shilingi 47,180,794,677.87** ndiyo kilikuwa kimekusanywa. Kiasi

hicho cha makusanyo ni sawa na **asilimia 28.62** ya lengo kama inavyoonekana katika **Kielelezo Na.2**.

Kielelezo Na. 2: Ukusanyaji wa Maduhuli kufikia Februari, 2025

UKUSANYAJI WA MADUHULI YA TAASISI KUFIKIA FEBRUARI, 2024			
CHANZO	MAKADIRIO	MAKUSANYO	ASILIMIA
STAMICO	161,509,027,000.00	45,861,739,919.79	28.40
GST	3,131,000,000.00	1,126,747,917.48	35.99
TGC	210,000,000.00	192,306,840.60	91.57
Jumla	164,850,027,000.00	47,180,794,677.87	28.62

Chanzo: Taarifa ya utekelezaji ya Wizara na usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ilihoji sababu za makusanyo hayo ya Taasisi kuwa chini ya lengo la angalau wastani wa **asilimia 66** ilielezwa kuwa hali hiyo inatokana na sababu mbalimbali ikiwemo: -

- STAMICO Kuchelewa kusimikwa kwa mitambo miwili (2) ya kuzalisha mkaa mbadala wa makaa ya mawe ya kupikia (coal briquettes) iliyonunuliwa kutoka nchini China;
- STAMICO kupoteza tenda ya kibiashara kutokana na kufungwa kwa kiwanda cha Tembo ambacho kilikuwa kinatumia makaa ya mawe yaliyokuwa yanauzwa na STAMICO, na hivyo kuathiri mapato; na
- Msimu wa malipo ya ada za mafunzo na michango mingine katika taasisi ya TGC kufanyika katika kipindi cha kuanzia Machi, 2025 na hivyo takwimu zake kuchelewa.

Mheshimiwa Spika, ni ushauri wa Kamati kwamba, Wizara iongeze juhudi na kuhakikisha lengo la makusanyo linafikiwa

kabla ya kukamilika kwa mwaka wa fedha tarehe 30 Juni, 2025 ili kutoathiri utekelezaji wa malengo yaliyowekwa na taasisi. Aidha, Wizara kupitia taasisi zake iendelee kubuni mbinu zaidi za kukusanya maduhuli yake kwani kiwango kilichokusanywa kilikuwa chini sana (28.6%), ikilinganishwa na muda uliobakia.

2.4 Uchambuzi kuhusu upatikanaji wa fedha hadi kufikia mwezi Februari, 2025

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025 Wizara ya Madini (Fungu 100) iliidhinishiwa na Bunge lako Tukufu jumla ya **Shilingi 231,983,614,000.00**. Hata hivyo, baada ya bajeti ya nyongeza iliyofanyika ili kukidhi miadi ya mashauri mbalimbali, fedha za maendeleo zilizongezeka kwa kiasi cha **shilingi 231,928,712,006** na hivyo kufanya bajeti ya Wizara kuwa **shilingi 463,912,326,006**.

Kati ya fedha hizo, **shilingi 372,589,912,006** zilitengwa kwa ajili ya shughuli za maendeleo na **shilingi 91,322,414,000** zilitengwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, ambapo **shilingi 66,449,539,000** ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC) na **shilingi 24,872,875,000** ni kwa ajili ya mishahara ya Watumishi wa Wizara na taasisi zake.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia mwezi Februari, 2025, Wizara ilikuwa imepokea jumla ya **shilingi 297,536,888,981.74** ambazo

ni sawa na **asilimia 64** ya bajeti iliyoidhinishwa. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 55,502,833,741.12** sawa na **asilimia 11.87** ya bajeti yote iliyoidhinishwa⁴ ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida.

Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, kati ya fedha hizo zilizopokelewa, matumizi mengineyo (OC) ni **Shilingi 42,211,890,570** sawa na **asilimia 66.53** ya fedha ya matumizi mengineyo iliyoidhinishwa, na **Shilingi 13,290,943,171.12** sawa na **asilimia 53.44** ni kwa ajili ya mishahara (PE). Kwa upande wa fedha za maendeleo, kiasi kilichopokelewa ni **Shilingi 242,034,055,240.62** sawa na **asilimia 64.96** ya bajeti ya maendeleo iliyoidhinishwa kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.3**

Kielelezo Na. 3: Upatikanaji wa fedha kufikia Februari, 2025

Eneo la Bajeti	Kiasi kilichoidhinishwa	Kiasi kilichopokelewa	Asilimia
Mishahara	24,872,875,000	13,290,943,171.12	53.44
Matumizi Mengineyo	66,449,539,000	42,211,890,570	63.52
Maendeleo	372,589,912,006	242,034,055,240.62	64.96
Jumla	463,912,326,006	297,536,888,981.74	64.12

Chanzo: Taarifa ya utekelezaji ya Wizara na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa kwa ujumla fedha zilizopatikana zilikuwa chini ya lengo la wastani wa kufikia

⁴ Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Madini kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025: Fedha zilizopokelewa kufikia Februari, 2025 uk. 8&9

asilimia 66, kiwango ambacho kinaweza kuboreshwa kwa kufuatilia fedha za hazina.

Aidha, uchambuzi umebaini kuwa, kulikuwa na ongezeko la bajeti kwa upande wa fedha za maendeleo, na hivyo upatikanaji wa fedha unaoonekana unachangiwa na ongezeko hilo. Hata hivyo, licha ya kiasi kikubwa cha fedha za maendeleo kupokelewa, kiasi kikubwa kililenga kulipa fedha kwa ajili ya kutekeleza hati za maridhiano (deed of settlements) zilizotokana na mashauri yaliyofunguliwa na wawekezaji mbalimbali katika sekta ya madini.

Uchambuzi zaidi umebaini kuwa, miradi mingine iliyotengewa fedha, upatikanaji wake haukuwa mzuri, ikiwemo mradi wa kufanya utafiti wa kina wa jiofizikia kwa njia ya kurusha ndege. **Kamati inatoa ushauri kwamba Wizara ihakikishe sehemu ya fedha iliyobaki inapatikana na kutekeleza kwa ufanisi malengo yaliyokusudiwa katika kufikia vipaumbele vya wizara.**

2.5 Uchambuzi kuhusu Utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kwa mwaka wa fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, taarifa ya Kamati kuhusu uchambuzi wa Bajeti ya Wizara hii kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ilitoa jumla ya maoni, ushauri na mapendekezo kumi na sita (16) ili Wizara iyatekeleze kwa lengo la kuendelea kuboresha utendaji kazi wake.

Kamati imepitia na kuchambua Taarifa ya Utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo yake na kubaini kuwa, Wizara imezingatia na kutekeleza Maoni, Ushauri na Mapendekezo hayo ya Kamati kwa kiasi kikubwa. Hata hivyo, baadhi ya maoni utekelezaji wake ni endelevu na mengine bado hayajatekelezwa kikamilifu, hivyo Kamati inasisitiza Wizara kuendelea kuyafanyia kazi.

Mfano wa maoni ambayo utekelezaji wake ni endelevu ni suala la uimarishwaji wa kanzi data ya miamba ambapo Wizara kupitia GST katika mwaka huu wa fedha imeanza kujenga mfumo wa kisasa wa kutunza, kuchakata na kusambaza taarifa za jiosayansi, ambao unatarajiwa kukamilika mwezi Juni 2026. **Ni ushauri wa Kamati kwamba, Serikali isimamie na kuhakikisha mfumo huu unakamilika kwani utaisaidia nchi kutambua mapema na kuepuka majanga mbalimbali ya asili yanayoweza kutokea ikiwa ni pamoja na maporomoko ya udongo.**

Kuhusu dhamira ya Serikali kuhakikisha inakuwa na taarifa sahihi za kijiofizikia ikiwa ni pamoja na kuongeza kiwango cha utafiti kutoka asilimia 16 ya sasa. Kamati ilielezwa kwamba, Serikali inakusudia kufanya utafiti huo kwa asilimia 18 zaidi, na hivyo kufikisha asilimia 34 ya eneo la nchi ambalo limefanyiwa utafiti wa kina wa jiofizikia. Aidha, lengo la Serikali ni kufikisha asilimia 50 ifikapo mwaka 2030.

Ni ushauri wa Kamati kwamba, mchakato wa kuongeza kiwango cha utafiti huo ufanyike mapema ili kuiwezesha nchi kuwa na taarifa sahihi ambazo zitawezesha wananchi na wawekezaji kunufaika na matokeo ya utafiti huo kwa kuepusha upotevu wa mitaji.

Mheshimiwa Spika, miongoni mwa maoni ambayo hayajatekelezwa ni linaloitaka Serikali isimamie kikamilifu mchakato wa kuzalisha umeme wa Makaa ya mawe, Kiwira. Uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba, wazo la awali la kutafuta muwekezaji wa kuzalisha **MW 200** kutokana na makaa ya mawe, halijafanikiwa. Hata hivyo, amepatikana muwekezaji (Adan Group Company) ambaye ameonesha nia ya kuwekeza katika mradi wa makaa ya mawe Kiwira ili kuzalisha **MW 2000**. Kamati ilielezwa kwamba, STAMICO anaendelea na mazungumzo na mwekezaji huyo, hata hivyo haijajulikana yatakamilika lini. **Ni ushauri wa Kamati kwamba, Serikali itathmini ili kubaini iwapo mwekezaji huyo ana nia thabiti ya kuwekeza katika mradi huo. Iwapo itabaini kwamba, hana nia thabiti, basi mchakato wa kutafuta wawekezaji wengine ufanyike ili kuhakikisha utekelezaji wa mradi huu unafanyika na hivyo kuiwezesha nchi kutumia rasilimali ya makaa ya mawe katika kuongeza uzalishaji wa umeme.**

SEHEMU YA TATU

3.0 UCHAMBUZI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA WIZARA YA MADINI (FUNGU 100) KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026

Mheshimiwa Spika, ili kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023, Kamati ilifanya uchambuzi wa makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara ya Madini (**Fungu 100**) kwa mwaka wa fedha 2025/2026, na kufanya ulinganisho kuhusu makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara kwa mwaka wa fedha uliopita (2024/2025)⁵. Uchambuzi ulijielekeza katika maeneo yafuatayo: -

- (a) Malengo ya Wizara kwa mwaka wa fedha 2025/2026;
- (b) Makadirio ya makusanyo ya maduhuli kwa mwaka wa fedha 2025/2026;
- (c) Makadirio ya matumizi mwaka wa fedha 2025/2026; na
- (d) Ulinganisho wa bajeti ya Wizara dhidi ya bajeti ya Taifa.

3.1 Malengo ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati kuhusu bajeti ya Wizara ya Madini kwa mwaka wa fedha 2025/2026 umebaini kuwa, Wizara imezingatia miongozo mbalimbali kama vile Dira ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2025, Mpango wa Taifa wa

⁵ Baada ya kutembelea miradi, Kamati za Bunge za Kisekta, kwa kipindi kisichozidi siku tisa, zitafanya vikao vya kuchambua taarifa za utekelezaji wa bajeti za Wizara inazozisimamia kwa mwaka wa fedha unaoisha na kufanya ulinganisho kuhusu makadirio ya matumizi ya Serikali kwa mwaka wa fedha unaofuata.

Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano 2021/22 - 2025/26, Ilani ya Uchaguzi Mkuu ya CCM ya Mwaka 2020 - 2025⁶ na Sera ya Madini ya Mwaka 2009.

Ili kuhakikisha mipango hiyo inatekelezwa kikamilifu, Kamati imefanya uchambuzi wa vipaumbele vya Wizara na kubaini kuwa katika mwaka wa fedha 2025/2026 vipaumbele viwili (2) vimeongezeka na vipaumbele Nane (8), ikilinganishwa na vipaumbele sita (6) vilivyotekelezwa katika mwaka wa fedha 2024/2025. Uchambuzi umebaini kuwa, licha ya ongezeko la idadi, bado maudhui yanafanana na vipaumbele vya mwaka wa fedha unaoisha. Kamati ilielezwa kuwa, mabadiliko hayo ya nyongeza ya vipaumbele yamelenga kuleta ufanisi zaidi katika utekelezaji.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba vipaumbele vilivyo ongezeka vina maudhui sawa na yale yaliyokuwepo katika mwaka wa fedha unaoisha ikiwemo kuendelea kufanya utafiti wa kina wa jiofizikia kwa njia ya kurusha ndege (*high-resolution airborne geophysical survey*), na kuendeleza mnyororo wa thamani katika madini muhimu na madini mkakat’.

Kamati inaipongeza Wizara kwa hatua hii muhimu ya kunyumbulisha vipaumbele na kubakia katika maudhui ya utekelezaji wa malengo ya Wizara. **Ni maoni ya Kamati**

⁶ Ilani ya Chama cha Mpainduzi kwa ajili ya Uchaguzi Mkuu wa Mwaka 2020 (Uk. 108 -110).

kwamba, Wizara itahakikisha vipaumbele hivi vinatekelezwa kikamilifu na kuwezesha kufikiwa kwa malengo yaliyowekwa katika uendelezaji wa sekta ya madini nchini, na hivyo kuifanya ichangie kamilifu katika ukuaji wa uchumi na pato la taifa.

3.2 Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2025/2026, Wizara ya Madini (**Fungu 100**) inakadiria kukusanya jumla ya **Shilingi 1,205,539,268,735.00**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 1,000,002,000,000.00** sawa na **asilimia 82.95** zitakusanywa kupitia idara, vitengo vya Wizara na tume ya madini na kuwasilishwa Hazina. Aidha, **Shilingi 205,537,268,735.00** sawa na **asilimia 17.05** zitakusanywa na kutumiwa na taasisi zilizo chini ya Wizara kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 4**.

Kielelezo Na. 4: Makadirio ya Makusanyo ya Maduhuli kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Maduhuli yatakayokusanywa na kuwasilishwa Hazina		
CHANZO	2025/2026	ASILIMIA
Wizara	2,000,000.00	0
Tume ya Madini	1,000,000,000,000.00	82.95
Jumla Ndogo	1,000,002,000,000.00	82.95
Maduhuli yatakayokusanywa na kutumiwa na Taasisi		
CHANZO	2025/2026	ASILIMIA
TGC	398,500,000.00	0.03
STAMICO	201,538,768,735.00	16.72
GST	3,600,000,000.00	0.3
Jumla Ndogo	205,537,268,735.00	17.05
JUMLA KUU	1,205,539,268,735.00	100

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, makadirio hayo yameongezeka kutoka **Shilingi 1,164,850,027,000** mwaka 2024/2025 hadi kufikia **Shilingi 1,205,539,268,735.00** mwaka 2025/2026. Ongezeko hilo la **shilingi 40,689,241,735** ni sawa na **asilimia 3.49**. Ufafanuzi zaidi ni kama unavyoonekana kwenye **Kielelezo na. 5**.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitaka kufahamu sababu ya ongezeko la makadirio ya makusanyo yanayopaswa kukusanywa na kutumiwa na taasisi zilizo chini ya Wizara hii hasa ikizingatiwa kuwa, hadi kufikia mwezi Februari, 2025, wastani wa lengo la makusanyo kwa Makadirio ya Mwaka 2024/2025 lilikuwa kwa taasisi hizo lilikuwa ni **asilimia 28.82** tu. Wizara ilieleza miongoni mwa sababu zilizofanya ongezeko la makadirio ya makusanyo ni pamoja na:-

(a) Kuongeza huduma za GST na hivyo kuongeza mapato yatokanayo na ada ya ushauri elekezi, tozo za huduma za maabara na tozo za ramani na machapisho ya jiosayansi.

(b) **Ongezeko la mapato kwa upande wa STAMICO** unaotokana na ongezeko la kufanya huduma ya uchorongaji na ushauri wa kijiolojia, uchimbaji na uchenjuaji, mradi wa wachimbaji wadogo, vituo vya mfano vya wachimbaji wadogo (Lwamgasu, katente na Itumbi), mradi wa rafiki *briquette*, ada ya usimamizi

STAMIGOLD na ignature bonus (fedha inayotokana na kusaini mikataba ya uwekezaji) na mradi wa kusafisha dhahabu (gold refinery); na

(c) Ongezeko la mapato kwa upande wa TGC utatokana na ongezeko la mauzo ya bidhaa na huduma pamoja na ada za wanafunzi ngazi ya cheti katika mafunzo ya ukataji na usanifu wa vito.

Kielelezo Na. 5: Ulinganisho wa Maduhuli kati ya Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026

Maduhuli ya kuwasilishwa Hazina				
Chanzo	2024/2025	2025/2026	Ongezeko(+)/ Punguzo (-)	Asilimia
Wizara/Tume ya Madini	1,000,000,000.00	1,000,002,000,000	2,000,000	0.0002
Maduhuli ya kutumiwa na Taasisi				
Chanzo	2024/2025	2025/2026	Ongezeko	Asilimia
TGC	210,000,000.00	398,500,000.00	188,500,000.00	89.76
STAMICO	161,509,027,000.00	201,538,768,735.00	40,029,741,735.00	24.78
GST	3,131,000,000.00	3,600,000,000.00	469,000,000.00	14
Jumla Ndogo	164,850,027,000.00	205,537,268,735.00	40,687,241,735.00	24.68
JUMLA KUU	1,164,850,027,000.00	1,205,539,268,735.00	40,689,241,735.00	3.49

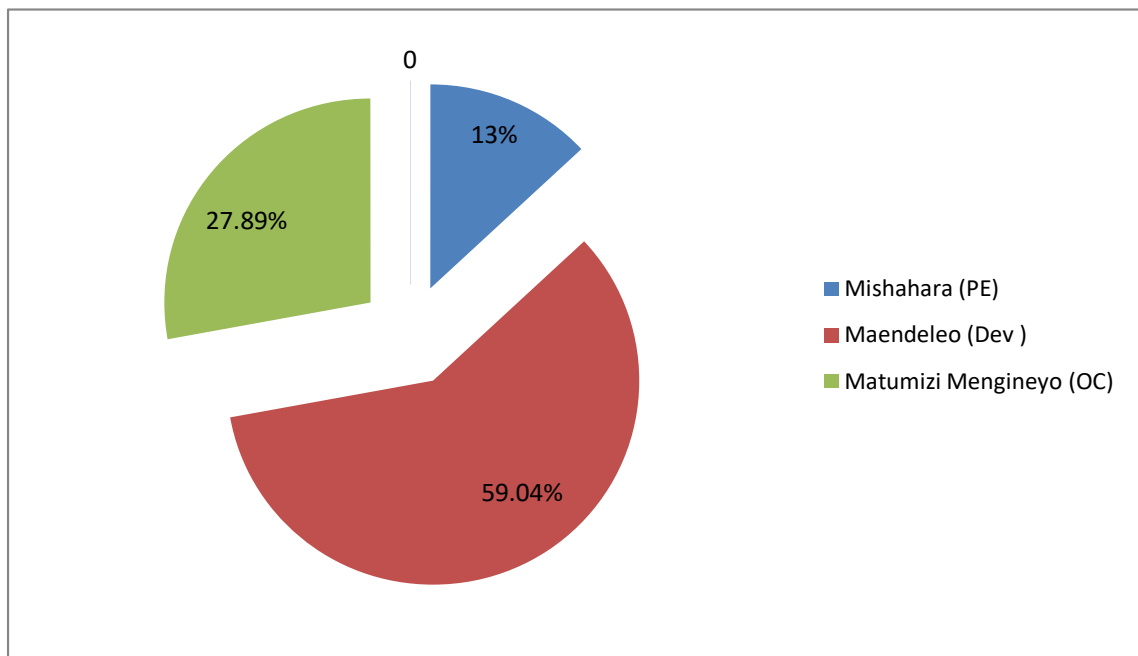
Chanzo: Randama ya Wizara na usanifu wa Kamati

3.3 Makadirio ya Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ya Madini (**Fungu 100**) inakadiria kutumia jumla ya **Shilingi 238,251,361,287.00**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 140,661,200,000.00** sawa na **asilimia 59.04** ni kwa ajili ya maendeleo na **Shilingi 97,590,161,287.00** sawa na **asilimia**

40.96 ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Fedha za matumizi ya kawaida zinajumuisha **Shilingi 31,140,622,287.00 (asilimia 13.07)** kwa ajili ya mishahara (PE) na **Shilingi 66,449,539,000.00 (asilimia 27.89)** kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC) kwa Wizara na Taasisi zake kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 6.**

Kielelezo Na. 6: Mchanganuo wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

Chanzo: Randama ya Wizara na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi kwa kulinganisha bajeti ya Wizara kati ya mwaka wa fedha 2024/2025 na 2025/2026 na imebaini kwamba, kwa ujumla bajeti imeongezeka kwa **asilimia 2.7** kutoka **Shilingi 231,983,614,000.00** zilizopitishwa na Bunge mwezi Aprili kwa

ajili ya mwaka wa fedha 2024/2025 hadi kufikia **Shilingi 238,251,361,287.00** mwaka wa fedha 2025/2026. Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba, ongezeko liko kwenye eneo la mishahara tu, na maeneo mengine yamebaki kama yalivyo katika mwaka huu wa bajeti. Kielelezo Na. 7 kinafafanua zaidi.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa mishahara imeongezeka kwa **asilimia 25.5** kutoka **shilingi 24,872,875,00.00** katika mwaka wa fedha 2024/2025 hadi **shilingi 31,140,622,287.00** katika mwaka wa fedha 2025/2026. Ni matumaini ya Kamati kwamba, ongezeko hilo la mishahara litalenga kutatua changamoto ya watumishi ambayo inaikumba Wizara na taasisi zake, sambamba na kuzingatia kuboresha stahili na maslahi ya watumishi.

Aidha, ni ushauri wa Kamati kwamba, katika maeneo ya maendeleo na matumizi mengine (OC) ambako bajeti haikubadilika, utekelezaji wa majukumu utaendelea kwa ufanisi na kuwezesha kufikiwa kwa malengo ya kiutendaji yaliyowekwa na Wizara na Taasisi zake, na hivyo kuiwezesha sekta ya madini kuendelea kuchangia katika Pato la Taifa zaidi ya lengo la asilimia 10 lililokuwa limepangwa kufikiwa mwaka 2025, na ambalo tayari limefikiwa katika mwaka 2024.

Kielelezo Na. 7: Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na 2025/2026

CHANZO	2024/2025	2025/2026	ONGEZECO/ UPUNGUFU	ASILIMIA
Dev	140,661,200,000	140,661,200,000	0	0
OC	66,449,539,000	66,449,539,000	0	0
PE	24,872,875,000	31,140,622,287	6,267,747,287	25.2
Jumla Ndogo	91,322,414,000	97,590,161,287	6,267,747,287	36.86
JUMLA KUU	231,983,614,000	238,251,361,287	6,267,747,287	2.7

Chanzo: Randama ya Wizara na Usanifu wa Kamati

3.4 Uchambuzi wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa

Mheshimiwa Spika, sekta ya madini ni miongoni mwa sekta zinazochangia kwa kiasi kikubwa katika pato la Taifa kama ambavyo imeonekana kufikia 2024 mchango ni **asilimia 10.5**.

Kamati imefanya uchambuzi kwa kulinganisha asilimia ya Bajeti ya Wizara hii (Fungu 100) dhidi ya Bajeti ya Taifa kati ya mwaka 2024/2025 na 2025/2026.

Uchambuzi umebaini kwamba, Bajeti ya Taifa kwa mwaka 2025/2026 imeongezeka kwa **asilimia 15.59** ikilinganishwa na mwaka 2024/2025. Ongezeko hilo ni tofauti na ilivyo kwa upande wa bajeti ya Wizara ya Madini (Fungu 100) ambayo uwiano wake dhidi ya Bajeti ya Taifa umepungua kutoka **asilimia 0.47** mwaka 2024/2025 hadi **asilimia 0.42** mwaka 2025/2026 kama inavyoonekana kwenye Kielelezo Na. 8.

Aidha, Kamati imebaini kuwa OC imeongezeka kutoka **asilimia 0.19** hadi kufikia **asilimia 1.03**, Mishahara imeongezeka kutoka asilimia **0.21** hadi **asilimia 0.24**. Ni ushauri

wa Kamati kwamba, kutokana na umuhimu na mchango wa sekta ya madini kwenye Pato la Taifa, Serikali iendelee kuiongezea Bajeti Wizara hii ili iendelee kuchangia kwenye uchumi na Pato la Taifa kwa ujumla.

Kielelezo Na. 8 Ulinganisho wa Bajeti ya Wizara dhidi ya Bajeti ya Taifa kwa Mwaka 2024/2025 na 2025/2026

BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2024/2025			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI MADINI	ASILIMIA
OC	33,556,600,000,000	66,449,539,000.00	0.19
MISHAHARA	11,997,800,000,000	24,872,875,000	0.21
MAENDELEO NDANI	12,148,300,000,000	140,661,200,000	1.16
MAENDELEO NJE	3,640,800,000,000	0	-
DENI LA SERIKALI	15,746,700,000,000	0	-
JUMLA	49,345,700,000,000.00	231,983,614,000.00	0.47
BAJETI YA WIZARA DHIDI YA BAJETI YA TAIFA 2025/2026			
AINA	BAJETI TAIFA	BAJETI MADINI	
OC	6,444,293,900,000	66,449,539,000	1.03
MISHAHARA	13,174,240,500,000	31,140,622,287	0.24
MAENDELEO NDANI	13,320,501,900,000	140,661,200,000	1.1
MAENDELEO NJE	6,150,902,600,000	0	-
DENI LA SERIKALI	17,950,311,400,000	0	-
JUMLA	57,040,250,300,000.00	238,251,361,287.00	0.42

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Ukomo wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2025/2026, Randama ya Wizara ya Madini kwa mwaka 2025/2026 na Usanifu wa Kamati

SEHEMU YA NNE

4.0 MAONI, USHAURI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya uchambuzi, ufafanuzi wa yaliyobainika katika ukaguzi wa miradi iliyotengewa fedha pamoja na uchambuzi wa Bajeti, Kamati inatoa maoni, ushauri na mapendekezo yafuatayo:-

4.1 MAONI YA JUMLA

(a) Ukusanyaji wa maduhuli ya Matumizi ya taasisi kutokufikia lengo

Ukusanyaji wa maduhuli kwa ajili ya matumizi ya Taasisi zilizo chini ya Wizara ya Madini umekuwa haufikii lengo, na hivyo kuathiri utekelezaji wa majukumu yaliyopangwa kutekelezwa na taasisi hizo. Serikali ihakikishe inaweka mikakati na hivyo kuwezesha ukusanyaji wa maduhuli unaopaswa kutumiwa na taasisi unafikia lengo na hivyo kutekeleza miradi iliyokusudiwa kwa ufasaha.

(b) Kuchelewa kwa mradi wa Jengo la Wizara

Ujenzi wa jengo la wizara ya Madini katika Mji wa Serikali Mtumba, Dodoma ni muhimu ili kuwezesha watumishi wa Wizara kupata ofisi na mazingira mazuri ya kufanyia kazi. Kwa kuwa, mradi huo umechelewa kukamilika kutokana na mabadiliko ya mifumo ya malipo na mifumo ya usalama wa moto, Serikali ihakikishe: -

- (i) Inasimamia kwa karibu utekelezaji wa sehemu ya mradi iliyobaki ili ukamilike kwa wakati na kwa mujibu wa mkataba; na
- (ii) Fedha zilizoombwa kutoka hazina kwa ajili ya mradi huo zinapatikana kikamilifu na kwa wakati ili kutokwamisha sehemu ya utekelezaji iliyosalia.

(c) Uhaba wa Watumishi

Bado taasisi za STAMICO, TGC, na GST zinakabiliwa na uhaba wa Watumishi hasa wa kada muhimu (core carders) kama vile ukaguzi na udhibiti wa madini, hali ambayo inaathiri utendaji wa taasisi hizo. Wizara iendee kutumia vibali vya ajira mpya na ajira ya uhamisho kutoka taasisi nyingine za Umma, kupunguza uhaba uliopo hasa kwa kujaza mahitaji kwenye kada muhimu ili kutoendelea kuathiri utendaji wa taasisi hizo.

4.2 MAONI MAHSUSI

4.2.1 SHIRIKA LA MADINI LA TAIFA (STAMICO)

- (a) Mkaa mbadala wa “coal briquette” ni nishati safi inayoweza kupatikana kwa gharama nafuu kutokana na hazina ya makaa ya mawe ambayo nchi inayo. Kwa kuwa nchi ina malengo ya kuwezesha asilimia 80 ya Watanzania kupata nishati safi ya kupikia ifikapo 2034 kwa mujibu wa mkakati wa nishati safi nchini, Wizara ihakikishe STAMICO inaongeza uzalishaji wa mkaa mbadala wa kupikia na

kuhamasisha matumizi yake ili kupunguza matumizi ya kuni na mkaa unaotokana na miti.

- (b) STAMICO iongeze wigo wa kuutangaza mkaa huo na kuhamasisha matumizi yake ili watanzania wengi waweze kuufahamu na kuhamasika kuutumia. Hadi sasa taasisi 10 ikiwemo shule ya Sekondari ya Baobab na jeshi la Magereza zinatumia mkaa huo.
- (c) Serikali ihakikishe usambazaji wa mkaa mbadala wa makaa ya mawe unafanyika nchi nzima ili kurahisisha upatikanaji wake, na kwa gharama nafuu.
- (d) Tafiti zaidi zifanyike kwa lengo la kuboresha ubora wa mkaa huo na kupunguza gharama, kabla ya kuendelea kusimika mitambo zaidi ya uzalishaji katika maeneo mengine ya nchi.
- (e) Serikali ihakikishe Taasisi za Umma ambazo zinapika chakula kwa ajili ya watu wengi, zinahamasishwa kutumia mkaa huu ili kuunga mkono juhudi za uzalishaji wake sambamba na kupunguza athari za mazingira.
- (f) Serikali ihakikishe inaboresha mazingira ya kituo cha Itumbi ili kulinda usalama na afya za Wachimbaji wadogo wanaofika kituoni hapo kwa ajili ya kupata huduma, na wakazi wanaoishi maeneo jirani na kituo.

4.2.2 TUME YA MADINI

Kutokana na umuhimu wa Tume ya Madini katika kuhakikisha mchango wa Sekta ya Madini kwenye Pato la Taifa unaongezeka: -

- (a) Ujenzi wa jengo la Ofisi ya Makao Makuu ya Tume ya Madini umechukua muda mrefu bila kukamilika, jambo ambalo linasababisha gharama kuendelea kuongezeka na kuwaathiri watumishi wa tume kwa kukosa mazingira bora ya kufanyia kazi. Serikali ihakikishe mradi huo sasa unakamilika ili watumishi wa taasisi wapate mazingira bora ya kutekeleza majukumu yao, hasa ikizingatiwa kwamba taasisi hii ina mchango mkubwa katika kuifanya sekta ya madini iendeleo kukuza mchango wake kwenye uchumi na pato la taifa.
- (b) Hatua ya Serikali kuendelea kufuta maombi ya leseni na baadhi ya leseni ambazo hazijaendelezwa kwa muda mrefu kinyume na matakwa ya sheria na kanuni za madini inaonesha nia ya dhati ya Serikali kuhakikisha watu wenye leseni wanaendesha shughuli za uchimbaji. Kamati ilielezwa kwamba, kati ya maombi na **leseni 2,648** ambazo Serikali ilitangaza kufuta, maombi na **leseni zipatazo 58** ndizo mchakato wa kufutwa umekamilika baada ya waombaji na wamiliki wake kushindwa kurekebisha makosa yao. Kasi ya utekelezaji wa zoezi hilo ni ndogo, hivyo Serikali iongeze kasi ya kushughulikia makosa yaliyobainika

kwenye maombi ya leseni na leseni zinazopaswa kufutwa, ili maeneo hayo yawe wazi na kutoa nafasi kwa wawekezaji wengine wenye nia ya dhati kuomba leseni za maeneo hayo na kuyaendeleza.

- (c) Kutokana na kufutwa kwa maombi na baadhi ya leseni ambapo kwa sasa jumla yake ni 58, Serikali itoe leseni za baadhi ya maeneo ambayo yamebaki wazi kwa STAMICO na wachimbaji wadogo ili waweze kuyaendeleza kwa lengo la kujenga uwezo na kulifanya shirika liakisi dhima ya uanzishwaji wake kama shirika la madini la Taifa na kuendeleza wachimbaji wadogo nchini;
- (d) Serikali ihakikishe wawekezaji kwenye sekta ya madini wanajenga mahusiano mazuri na wananchi wanaozunguka maeneo yao ya uwekezaji ili kupunguza au kuondoa kabisa migogoro ambayo imekuwa ikizuka baina ya pande mbili hizo. Aidha, wawekezaji wawe mstari wa mbele katika kutekeleza kikamilifu wajibu wao kwa jamii (CSR) jambo ambalo litaimarisha mahusiano kwani wananchi watabaini manufaa ya shughuli za uwekezaji katika maeneo yao.

4.2.3 TAASISI YA JIOLOJIA NCHINI (GST)

- (a) Ujenzi na upanuzi wa Ofisi za Kanda za GST ikiwemo ofisi inayojengwa katika kituo cha mfano kilichopo Chunya pamoja na ujenzi wa maabara upewe kipaumbele ili kusogeza huduma karibu zaidi na jamii na kuwafikia wadau wengi zaidi;
- (b) Serikali katika bajeti ya Wizara hii ya mwaka 2024/2025 iliongezeka kwa kiasi kikubwa kwa upande wa fedha za maendeleo ili kuwezesha GST kuongeza utafiti wa kina wa kijiofizikia kutoka asilimia kumi na sita (16) iliyopo sasa na kuongezeka angalau kufikia asilimia 50 ifikapo 2030 kwa kununua ndege ya kufanya utafiti huo. Hata hivyo, hakukuwa na kiasi kilichopokelewa kwa ajili ya ununuzi wa ndege na vifaa vyake, na hivyo hakuna ongezeko la utafiti wa kijiofizikia uliofanyika. Ili kuendelea kunufaika na rasilimali madini zilizopo nchini, Wizara ihakikishe inafuatilia kutolewa kwa fedha ya kazi hii kabla ya kumalizika kwa mwaka wa fedha 2024/2025; na
- (c) GST iendelee kujitangaza ili huduma zake zifahamike zaidi kwa wateja na wadau, hasa baada ya kuboresha huduma zake kwa kununua mitambo na vifaa vya kisasa.

4.2.4 KITUO CHA JEMOLOJIA TANZANIA (TGC)

- (a) Kamati inaipongeza Serikali kwa kutenga kwa mara nyingine Shilingi 7,000,000,000.00 kwa ajili ya utekelezaji wa mradi wa majengo ya TGC ikiwemo kununua eneo na ujenzi wa miundombinu ya kisasa. Maandalizi ya mradi huu ni ya muda mrefu, hata hivyo utekelezaji wake haujaanza kutokana na mabadiliko kadhaa ikiwa ni pamoja na usanifu na mchakato wa uongezaji eneo kwa lengo la kukifanya kituo kuwa cha kisasa zaidi. Serikali ihakikishe utekelezaji wa mradi huu unaanza na kukamilika kwa muda uliopangwa ili kuepusha ongezeko la gharama na ucheleweshaji wa mradi. Aidha, utekelezaji wa mradi utakiwezesha kituo kufikia azma ya kutoa huduma za kisasa kwa wadau wake; na
- (b) Kwa kuwa eneo la awali lililotengwa kwa ajili ya ujenzi wa jengo na miundombinu mingine limeonekana kuwa dogo ikilinganishwa na mahitaji ya TGC. Aidha, kwa kuwa, shughuli na huduma zitakazotolewa na kituo hicho zitavutia watu mashuhuli na wafanyabiashara wa madini ya vito kutoka sehemu mbalimbali duniani kutembelea kituo hicho, wazo la kuongeza eneo kwa ajili ya miundombinu ya maegesho na huduma nyingine, litekelezwe kikamilifu ili kuondoa usumbufu unaoweza kujitokeza kwa wadau na wageni tarajiwa wa huduma za kituo hicho.

SEHEMU YA TANO

5.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, naomba kuhitimisha hoja ya Kamati kama ifuatavyo: -

5.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee nakushukuru na kukupongeza wewe binafsi kwa kuendelea kuliongoza vyema Bunge letu tukufu katika utekelezaji wa majukumu yake. Namshukuru Naibu Spika Mhe. Mussa Azzan Zungu, (Mb) pamoja na Wenyevidi wote wa Bunge kwa namna wanavyokusaidia katika uendeshaji wa vikao vya Bunge.

Aidha, napenda kutoa shukrani za dhati kwa Makamu Mwenyekiti wa Kamati Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, na Wajumbe wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini, kwa ushirikiano mkubwa walionipatia ambao umewezesha kutekeleza kikamilifu na kwa ufanisi majukumu ya majukumu ya Kamati. Kwa namna ya pekee naomba majina yao yatambuliwe na kuingizwa kwenye Kumbukumbu za Taarifa Rasmi za Bunge (*hansard*) kama ifuatavyo: -

1. Mhe. Dkt. David Mathayo David, Mb	- Mwenyekiti
2. Mhe. Kilumbe Shabani Ng'enda, Mb	- M/ Mwenyekiti
3. Mhe. Aleksia Asia Kamgona, Mb	- Mjumbe
4. Mhe. Tabasamu Hamisi Mwagao, Mb	- Mjumbe

5. Mhe. Philipo Augustino Mulugo, Mb	- Mjumbe
6. Mhe. Constantine John Kanyasu, Mb	- Mjumbe
7. Mhe. Ussi Salum Pondeza, Mb	- Mjumbe
8. Mhe. Sophia Hezron Mwakagenda, Mb	- Mjumbe
9. Mhe. Tumaini Bryceson Magessa, Mb	- Mjumbe
10. Mhe. Angeline Sylvester Lubala Mabula, Mb	- Mjumbe
11. Mhe. Iddi Kassim Iddi, Mb	- Mjumbe
12. Mhe. Jesca David Kishoa, Mb	- Mjumbe
13. Mhe. John Marko Sallu, Mb	- Mjumbe
14. Mhe. Juliana Didas Masaburi, Mb	- Mjumbe
15. Mhe. Maimuna Ahmad Pathan, Mb	- Mjumbe
16. Mhe. Masache Njelu Kasaka, Mb	- Mjumbe
17. Mhe. Ndaisaba George Ruhoro, Mb	- Mjumbe
18. Mhe. Nicodemus Henry Maganga, Mb	- Mjumbe
19. Mhe. Joseph Kasheku Musukuma, Mb	- Mjumbe
20. Mhe. Saada Mansour Hussein, Mb	- Mjumbe
21. Mhe. Eng. Samwel Hhayuma Xaday, Mb	- Mjumbe
22. Mhe. Martha Festo Mariki, Mb	- Mjumbe
23. Mhe. Janeth Elias Mahawanga, Mb	- Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Waziri wa Madini Mhe. Anthony Peter Mavunde (Mb), Naibu Waziri Mhe. Dkt. Stephen Lemomo Kiruswa (Mb) pamoja na watendaji wote wa Wizara hiyo wakiongozwa na Katibu Mkuu, Mhandisi Yahya Samamba akisaidiwa na Ndg. Msafiri Mbibo, kwa ushirikiano

wao ambao umeisaidia Kamati kutekeleza kwa ufanisi majukumu yake ya kikatiba.

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee, namshukuru sana Katibu wa Bunge Ndg. Baraka Ildephonce Leonard pamoja na watendaji wote wa Ofisi ya Bunge kwa kuisaidia na kuiwezesha Kamati kutekeleza kikamilifu majukumu yake ya Kikatiba.

5.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, naomba sasa Bunge lako Tukufu likubali kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Madini (Fungu 100) kwa mwaka wa fedha 2025/2026 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja.

Mheshimiwa Spika, naunga mkono na naomba kuwasilisha.

Dkt. David Mathayo David, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA NISHATI NA MADINI

02 Mei, 2025